

‘Continuatie van den oorloge’

Kampen in het jaar 1605

door **Lies van Vliet**

Op woensdag 4 december 1605 werd in de Kamper kerken, in opdracht van de Staten-Generaal, een algemene vasten- en biddag gehouden om God te loven, te danken en te prijzen omdat de Engelse koning Jacobus I in Londen aan de dood ontsnapt was. Wat was er gebeurd? Uit protest tegen de protestantse koning en diens politiek had een kleine groep katholieken in het geheim een groot aantal vaten buskruit in de kelders van het House of Lords geplaatst. De opzet was bij de opening van het parlement op 5 november 1605 de koning, diens gezin en het parlement in één keer op te blazen. De techniek was in handen van Guy Fawkes, een explosieven-deskundige die in de Nederlanden in het Spaanse leger gediend had. Het complot werd echter op tijd ontdekt. De daders werden gearresteerd, gemarteld en later in het openbaar terechtgesteld. Tot op de huidige dag wordt op 5 november in Engeland Guy Fawkesday uitbundig gevierd.

Hoewel Jacobus I al in 1604 vrede had gesloten met Spanje en hij het als monarch niet eens was met de opstand van de Nederlanders tegen hun koning, was de verontwaardiging over het ‘grouwelicke verraedt’ in de Republiek kennelijk groot. Men bad dan ook dat het - uiteraard de protestantse - God mocht believen de Engelse koning, diens gebieden, ‘den staet van de Christenheyt ende particulieren van de Verenighde Nederlanden voer sulcke ende dergelijcke verraderijen, streckende tot destructie ende onderganck van de Waere Christelicke Religie, toe bevrijden ende te bewaeren’.

De tijding van de mislukte samenzwering had de Republiek binnen een paar weken bereikt. Met de huidige communicatiemogelijkheden zou dergelijk nieuws zich in luttele seconden over de hele wereld verspreid hebben. Intussen heeft de 21ste eeuw, na vier onrustige jaren vol moderne dreigingen, het jaar 2005 bereikt. Behalve de communicatietechniek, zijn er sinds 1605 vele zaken onherkenbaar veranderd. Het lijkt daarom de moeite waard te zijn eens na te gaan of via gegevens, die de 17de-eeuwse bronnen in het gemeentearchief bevatten, een impressie is te geven van het leven zoals zich dat vier eeuwen geleden binnen de Kamper stadsmuren afspeelde.

Stadsbestuur in oorlogstijd

Ongetwijfeld is het jaar 1605 voor vele Kampenaren moeizaam verlopen. De Republiek bevond zich immers midden in de grote opstand, de strijd tégen de Spaanse overheersing en vóór de uitbreiding van het protestantisme. De voortdurende oorlog bleef van stad en platteland aanzienlijke financiële offers vragen en eiste bovendien van velen een persoonlijke inzet. Het was voor het stadsbestuur dan ook geen eenvoudige opgave Kampen met haar ca. 6.000 inwoners door deze roerige tijd te loodsen.

De stedelijke regering, ook magistraat genoemd, bestond uit veertien personen, te weten tien Schepenen en vier Raden. Over het algemeen werden de raadsbesluiten door de burgerij zonder moeite geaccepteerd. Soms werd voorzichtig enig tegenspel geboden door de Gezworen Gemeente, een college voornamelijk samengesteld uit personen afkomstig uit de burgerstand van onder anderen ambachtslieden en schippers. De Gezworen Gemeente telde dit jaar 36 leden, uit elk espel negen. Het lidmaatschap bezat men voor het leven. Schepenen en Raden moesten echter elk jaar opnieuw gekozen worden. Zij waren afkomstig uit de dominerende sociale laag. Vaak leverden bepaalde families van generatie op generatie stadsbestuurders. Niet iedere voorname Kampenaar kon echter zomaar in de magistraat gekozen worden. Kandidaten dienden het stadsburgerschap te bezitten, goeod te zijn d.w.z. hier bezittingen hebben, en de gereformeerde godsdienst te belijden.

De raadsverkiezing, de keurdag, werd op zondag na Driekoningen gehouden. De kiesgerechtigden, leden van de Gezworen Gemeente, werden door loting met behulp van verschillend gekleurde zilveren bonen, het z.g. bone trekken, aangewezen. De Gezworen Gemeente zelf had het recht om bij vacatures te coöpteren. Dit aanvullen van de eigen groep vond twee maal per jaar plaats: op 'keuravont', de dag voor de raadsverkiezing, en op 'Petriavont', de dag voor 'Petri ad Cathedram', 22 februari. Op deze datum, van oudsher het begin van het voorjaar, begon in Kampen het nieuwe regeringsjaar. Het dagelijks bestuur van de stad was bij toerbeurt in handen van twee Schepenen, de z.g. burgemeesters indertijd. De stadsfinanciën werden behartigd door twee 'cameners', kameraars, die voor een jaar uit de raad gekozen werden. Zij werden bijgestaan door twee uit de Gezworen Gemeente gekozen rentmeesters.

Schepenen en Raden genoten een vast jaarsalaris; de Schepenen kregen 82 herenpond (hp.), de Raden 52. Hiernaast genoten zij vaste inkomsten uit de door hen beklede stadsambten zoals schutmeester, dijkgraaf en steurmeester.

Schepenen en Raden van de stad Kampen in 1605

Schepenen	In Raad vanaf
Engbert Claasz	1583
Reinier Gansneb gnt. Tengnagel	1585
Steven van Rutenberg	1586
Wolf Hendriksz	1591
Christopher Hendriksz	1596
Jan Cloecke	1601
Coenraad Coenders	1601
Albert Hoff	1602
Cracht Glauwe	1605
Peter Hendriksz Mook	1605

Raden

Alart Clant	1582
Abel Hillebrantsz	1585
Roelof Lambertsz	1591
Rutger van Breda	1602

Bron: K. Schilder, *Van Raad tot Municipaliteit* (Kampen 1986)

Zegel uit 1603,
van raadslid Rutger van Breda
(collectie Gemeentearchief
Kampen; foto K. Schilder)

De stadsboekhouding maakt duidelijk dat zij alle uit deze ambten voortvloeiende handelingen per verrichting betaald kregen. Bovendien zien we dat hun positie de heren in staat stelde om regelmatig uit hun eigen bedrijf zaken als textiel, bier, wijn of hout aan de stad te leveren. Ook waren aan de hoge ambten nog jaarlijkse geschenken in natura verbonden, zoals een zwaan, een paar handschoenen en een hoeveelheid peper.

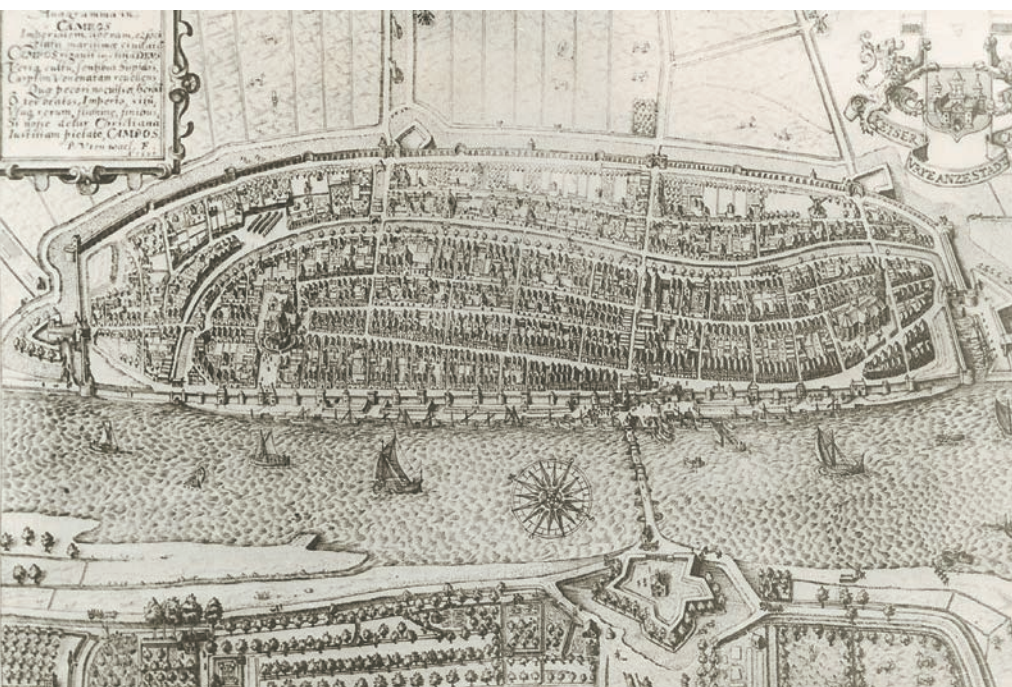
Op 21 februari, de dag voor het begin van het regeringsjaar, plachten magistraat en Gezworen Gemeente samen de belangrijkste vergadering van het jaar te houden. Gebruikelijk was dat Schepenen en Raden, vergezeld van cameners, rentmeesters, een secretaris en een dienaar een dag van tevoren een rondgang door de stad ondernamen om te bekijken welke reparaties aan kaden, gebouwen en bruggen het meest noodzakelijk waren. De vergadering leverde vervolgens een lijst van voorgenomen werken op, die echter niet altijd konden worden waargemaakt. Zo besloot men voor dit jaar onder meer de sluizen en grachten bij de Cellebroederspoort aan te pakken, evenals de muur met de houtweg bij de Boven-Ijsseltoren. Reparaties aan Burgel, Ijsselbrug en Welle dienden ook begonnen te worden. De ondiepten in de Ijssel bij de Welle wilde men bestrijden door de stroming van de rivier d.m.v. een nieuw hoofd bij Nateers naar de stad te dwingen. In mei begaf de complete magistraat zich met het bekende gevolg naar Nateers

waar werklieden als fundering voor het nieuwe hoofd in de rivier een afgedankt brugschip lieten zinken.

Als bezuinigingsmaatregel viel het besluit dat aan 'arbeytvolck' zoals timmerlieden en metselaars op het werk en bij andere gelegenheden van stadswege geen gratis bier meer geschonken mocht worden.

Voor de bestuurders zelf was het besluit van belang dat niet herkozen magistraatsleden die afkomstig waren uit de Gezworen Gemeente, bij herverkiezing in dat college hun oude plaats in hun espel weer mochten innemen, mits de jongste leden 'weder onderaen gaen sitten' of bereid waren een ander espel te completeren.

Hoewel er dit jaar in de onmiddellijke omgeving van de stad geen krijgshandelingen plaatsvonden, was Kampen toch intensief bij de oorlog betrokken. Men moest op alles voorbereid zijn. Om de veiligheid te vergroten hadden magistraat en Gezworen Gemeente in de winter van 1604/5 een 'Redressement der stadtzwachten' opgesteld. Hieruit blijkt dat elk espel een vendel of compagnie moest leveren van 160 weerbare mannen. Een vendel werd geleid door twee bevelhebbers die ten overstaan van vier vertegenwoordigers van de Raad en in het bijzijn van hoplieden, luitenants en vaandrighs gekozen dienden te worden. Iedere weerbare burger was verplicht aan de stadswacht deel te nemen of zich door een gelijkwaardig persoon te laten vervangen. Om de burgerij te ontlasten, stelde men voor de dagwachten huurlingen aan. Zij werden betaald met geld dat was opgebracht door weduwen en anderen die niet zelf aan de bewaking konden deelnemen. De militaire functies werden bekleed door vooraanstaande burgers. De vier hoplieden waren allen lid van de Gezworen Gemeente, Jelys Jacobsz (Valckenier) was goudsmid, Johan Joestsz bakker en Peter Hesselsz was schoenmaker. Het beroep van Tijmen Vene is niet bekend. Later stond de magistraat ieder van de vier heren toe om voor 28 hp. een anker wijn te kopen. Ook kwam men overeen de burgers 'op geboerlick geweer te setten'. Voor het 'geweer', de wapens, moesten de burgers zelf zorgen. Regelmatig hielden de militaire bevelhebbers ten overstaan van enkele stadsbestuurders een monsterring waarbij de bewapening geïnspecteerd werd. Op niet verschijnen stond een boete van twee goudgulden. Tijdens de monsterringen werd stevig gedronken. Zo zijn de kosten vermeld van maar liefst 28 vaten bier, die de stad de burgerwachten bij zo'n gebeurtenis geschonken had. Geen wonder dat men soms al te geestdriftig werd. Gemeensman Herman Jacobsz betaalde de schade toen er door 'sijn vendlijn (...) in de monsterringe eetwes aen stucken geschoeten was'.

Plattegrond van Paulus Utenwael, 1598. De plattegrond geeft een betrouwbaar beeld van de stad aan het einde van de 16de en het begin van de 17de eeuw. (collectie: Frans Walkate Archief)

De voornaamste fortificaties die de stad in 1605 moesten beschermen, zijn te zien op de plattegrond die P. Utenwael in 1598 vervaardigd had. Opvallend is de schans voor de IJsselmuider oprit naar de IJsselbrug. Hier, in de 'schansz over d'Issele', werd dag en nacht wacht gelopen. Op de Welle en de brugschepen - de brug was nog gedeeltelijk een schipbrug - was 's nachts ook bewaking. Voor de stadsmuur langs de Welle zijn de extra beveiligingen goed te zien. Voor alle grote stadspoorten, behalve voor de Broederpoort, liggen omgrachte bolwerken. De poortwachters moesten de namen van alle vreemdelingen die de stad binnen kwamen, opschrijven. In het bolwerk voor de Cellebroederspoort lagen 'casamatten'. Hier en elders was men ook bezig de grachten te verdiepen. Dit werk werd per roede aanbesteed aan een groep arbeiders uit Friesland.

In de herfst zond prins Maurits zijn vestingbouwkundige, ingenieur Adriaen Anthonisz - door de stadssecretaris hardnekkig Anthonis Adriaenz genoemd - naar Kampen. Enkele magistraatsleden met hun gevolg vergezelden hem

op een inspectietocht langs alle poorten, torens en andere verdedigingswerken. Knechten en paarden van de ingenieur logeerden bij Gijsbert, de waard in de herberg De Bruynvisch. Als blijk van waardering ontving Adriaen Anthonisz bij zijn vertrek drie Rozennobels.

Als kapitein-generaal van het Staatse leger deed prins Maurits zijn invloed ook in Kampen gelden. Zo betaalde men de kosten voor de verpleging van alle zieke en gewonde soldaten die hier 'bij acte van Sijn Exellentie' in het ziekenhuis gebracht waren, uit de 'Armenbuydel'.

Uit een rechtszaak blijkt dat schippers deelnamen aan het vervoer van soldaten, wapens en bagage naar Vlaanderen; wellicht in verband met Maurits' mislukte aanval op Antwerpen die dit jaar ondernomen werd. Aangezien er ook een 'veltleger op den Rhijn' actief was, berichtte de Raad van State aan het Kamper stadsbestuur dat deze krijgsmacht veel proviand nodig had. Aan de burgers maakte men nu bekend dat degenen die daar als 'vivandiers en soetelaers' zaken wilden doen, bepaalde rechten zouden genieten, maar zich ook aan de gestelde regels dienden te houden. Eigenbelang zal zeker niet vreemd geweest zijn aan de geschenken die de stad prins Maurits regelmatig stuurde. Zo zond men hem in het leger vijf zalmen, drie 'in een vaetken gesolten' en twee gedroogd.

's Winters lag de strijd meestal stil en verbleven de legers in hun winterkwartieren. In het voorjaar hervatte men de vijandelijkheden met nieuwe moed, zo mogelijk met steun van het 'Opperwezen'. In opdracht van de

Staten-Generaal liet de magistraat op 24 april dan ook een biddag houden 'om Godt den Heere Almachtich van gantser herten te bidden voer die conservatie ende versekertheyt van de staet van 't landt'. Men smeekte dat alle pogingen om de vijand afbreuk te doen, gezegend mochten worden. Alles

Prins Maurits (1567-1625); een schilderij, in 1625 vervaardigd in het atelier van Michiel Jansz Mierevelt.
(collectie: Stedelijk Museum Kampen)

‘tot Goedes eere ende verbreydinge van Sijn Heilig Woordt’. Niemand mocht zich aan de plechtigheden in de kerken onttrekken. Men diende zich van alle werkzaamheden te onthouden. Samenkomsten in herbergen tijdens de bidstonden waren streng verboden. Eventuele herbergbezoekers werden beboet met 20 stadspound, terwijl een waard die in overtreding was, op het dubbele kon rekenen.

In dezelfde maand bezochten magistraatsleden Wijhe, waar zij met afgevaardigden uit de hele provincie het aannemen van 100 burgers ‘in waertgelt’ bespraken. De waardgelders moesten de ‘frontierplaetzen’ helpen verdedigen. Algauw konden Reyner Gansneb gnt Tengnagel en Peter Mooock met een secretaris de 25 ‘burgers bij (door) de stadt van Campen wegghen der Landschap van Overijssel in waertgelt angenoemen’ inspecteren. De nieuwbakken soldaten reisden met een handgeld van 10 stuiver, onder bevel van ene Henrick Francksen, met spoed af naar het bedreigde Oldenzaal. Daar maakten zij tot nader order van de prins deel uit van het garnizoen. Gedurende de hele zomer betaalde secretaris Peter Joestsz hun in Kampen achtergebleven vrouwen elke week dat deel van de soldij uit ‘soe de mans haer toegestaen hebben’. Ondanks alle inspanningen werd Oldenzaal later in het jaar door de Spaanse opperbevelhebber Spinola ingenomen.

De direct verantwoordelijken voor de fortificaties en de stadsbewapening waren de schutmeesters. Dit jaar waren het Alardt Clandt, Johan Cloecke - hij overleed in dit jaar - Johan Ariaensz en Johan Joestsz. Deze functionarissen, twee stadsbestuurders en twee meentslieden, werden telkens voor een jaar benoemd. Zij waren ook belast met de controle op scheepvaart en visserij. Verscheidene uitgaven maken duidelijk dat de schutmeesters dit jaar intens bezig waren met het op peil brengen van het stadsgeschut. Zo ontving het raadslid Roeloff Lambertsz 21 hp., een bedrag dat hij toegegeven had toen hij voor de stad twee ‘steenstukken’, kanonnen waarmee stenen kogels werden afgevuurd, geruild had voor ‘eenige olde ijsserstukken’. Bovendien reisde de stadsdienaar Jacob Meyer naar Den Haag, waar hij twee nieuwe ‘halve cortouwen’ met het daarbij behorende gereedschap moest ophalen. Blijkbaar was het niet gemakkelijk om geschut te verwerven. Alardt Clandt dronk niet voor niets een goed glas ‘mit meester Coenraadt bussengieter om te bevorderen dat het geschut mochte gegoeten worden’. Het is mogelijk dat Kampen over zes stukken beschikte. De schutmeesters lieten namelijk zes ‘geschuttlaeden’, onderstellen, verven. Als gereedschap bij het laden leverde Egbert, een koperslager, koperen lepels en Wessel ‘pelsers’ schapenvachten, waarmee de lopen schoongemaakt werden. De stads-

bussenmaker werd dit jaar slechts voor schoonmaakwerk betaald. 'Der stadtz bussenpulver' bewaarde men in de Kruittoren. Hier werd het kruit ook bewerkt, gewogen en in tonnen gedaan. De stad kreeg buskruit van de 'Heeren Stathen' en de Generaliteit liet hier kruit, lonten en 'scherp' opslaan. Uit vervoerskosten blijkt dat het kruit soms ook weer per schip naar Amsterdam en Enkhuizen gebracht werd.

Intussen bleef de veiligheid in en rond Kampen aandacht vragen. Op verscheiden plaatsen stelde men slagbomen op, gemaakt naar Zwols voorbeeld. De stadstimmerman Andries Bockes moest naar de buurstad om daar 'den oogenschijn van de forme der hamijen in toe nemen'. Aan de Ijsselmuiders kant van de brug plaatste men een slagboom en ook op drie doorgaande wegen in Mastenbroek kwamen versperringen.

Tegen de winter ontwierp het stadsbestuur een nieuw reglement aangaande het brand blussen. Timmerlieden leverden maar liefst negentien nieuwe brandladders.

Wellicht om ongewenst oversteken onmogelijk te maken, kwam er een verbod op het leggen van partijen vlas en hennep (om het te laten rotten) in stadsgrachten, Burgel en weteringen.

De oorlog kostte de stad veel geld. Tussen 'Petri' en april diende men ruim 1024 hp. voor de generale middelen af te dragen. Dreigende muiterij onder de legerenheid van hopman Kniphuysen, die in de Bergschans bij Zwolle in garnizoen lag, noopte Kampen en Zwolle beide tot de betaling van 430 hp. Geen wonder dat de magistraat bezuinigingen en prijsverhogingen invoerde. Zo beperkte men het aantal deelnemers aan de jaarlijkse schepenmaaltijden tot stadsbestuurders, meentslieden en 'eenige guide heeren ende vrouwen', die speciaal uitgenodigd moesten worden. Zoals we al zagen kregen arbeiders in stadsdienst minder bier aangeboden. Omdat ook de onderhoudskosten van de Melmdijken tegenvielen, werden de prijzen voor het inbranden van dieren die op de Melm 'ter weyden geslagen' werden, verhoogd. Men betaalde nu: 'Van een peerdt 34 stuiver, een coebeesth 20, enter ende pincke halff gelt, een vercken 11 st.'

Na de zomer sloeg kennelijk de mismoedigheid toe. De oorlog bleef aanhouden en had slechts verliezen gebracht. Bovendien wilde de pest nog steeds niet wijken en bleek zelfs weer toe te nemen. Het landsbestuur schreef dan ook opnieuw een biddag uit. Op 11 september poogde men overal in de kerken door vurige gebeden God te vermurwen Zijn toorn en gramschap, die Hij steeds meer liet blijken, van het land af te wenden en het weer in genade aan te nemen.

Het spreekt vanzelf dat de oorlogstoestand het dagelijks leven in de stad niet onberoerd liet. De aanwezigheid van vreemde soldaten en hun wisselvallige bestaan leidden soms tot persoonlijke drama's. De hoofdpersoon bij zo'n trieste gebeurtenis was een zekere Hermken Jans. De reeks formaliteiten waardoor haar huwelijk met een militair rechtsgeldigheid verkregen zou hebben, kon niet volledig worden afgehandeld. De bruidegom, de ruiter Eylardt Polcher uit Oost-Friesland, werd namelijk plotseling 'onder sijn vaene' geroepen. Na maanden hoorde Hermken dat hij met pest in het gasthuis van Arnhem was opgenomen en doodziek was. Hoewel zij zich naar Arnhem spoedde, bleek Eylardt bij haar aankomst al te zijn overleden. In de 17de eeuw werd de eigenlijke bruiloft voorafgegaan door een reeks verplichte handelingen. Eerst kwam de ondertrouw. Hierbij verklaarden de partners in het bijzijn van hun ouders en met familieleden en genodigden als getuigen dat zij 'vrij ende onbesproken' waren, geen relaties met derden onderhielden en niet aan elkaar verwant of verzwagerd waren. Daarna stelde men de huwelijkse voorwaarden vast, het 'hylick maecken'. Met goede bekenden als getuigen, de 'hylickmannen', moesten de families van bruid en bruidegom het eens zien te worden over geld en goederen die het paar van beide kanten als bruidsschat zou meekrijgen. Als dat geregeld was, verzocht het bruidspaar aan de kerkenraad het voorgenomen huwelijk in de kerk te laten afkondigen. Dit gebeurde op drie opeenvolgende zondagen. Het paar stond dan onder de geboden. Ieder die meende dat er voor het huwelijk 'letzelen ende hindernissen' waren, kon die naar voren brengen. In de tijd dat men onder de geboden stond, waren feestelijkheden, 'bijslaep ende bijwoninge' verboden. De verbintenis tussen Hermken en Eylardt was duidelijk niet volgens dit protocol tot stand gekomen. Hermken spande na Eylardts dood een rechtsgeding aan, waarmee zij waarschijnlijk wilde bereiken dat haar kind later zou kunnen bewijzen dat het uit een wettelijk huwelijk geboren was. Getuigen, mr. Engbert Bisschop, Herman Dircksz en Jan Breel, verklaarden op haar verzoek dat zij aanwezig waren geweest toen 'het hylick (...) gemaect werde' en dat Hermken destijds doordat zij en Eylardt 'mit malcanderen beddegenoeten gewest waren, al een kyndgen verwurven hadde'. Kort na de geboorte was de militair weer naar Kampen gekomen en had bij Harmken zijn intrek genomen. De getuigen waren er zeker van dat Eylardt haar 'toe echte nemen solde'. In aanwezigheid van Hermkes vader, haar broer, 'hylickluyden' en andere getuigen waren immers de huwelijkse voorwaarden door beide partijen getekend. Daarna had men met elkaar twee dagen feest gevierd. De drie kerken spraken waren

ook gehouden, maar de definitieve kerkgang kon niet doorgaan wegens de gedwongen afwezigheid van de bruidegom. Het kind van Hermken was een meisje dat bij de dood van haar vader twee jaar oud was. Volgens de getuigen verzorgde Hermken haar dochtertje goed en verliep de opvoeding uitstekend. De uitspraak van de rechtbank valt helaas niet te achterhalen. Soldaten die 's winters in Kampen verbleven en die zich na oproep niet op tijd bij hun eenheid konden voegen, dienden hun afwezigheid met gegronde redenen te kunnen toelichten. Met dit doel lieten luitenant Poul du Bois en soldaat Rogier Sander, beiden behorend tot de compagnie van ene kapitein Belhunt, door de rechtbank via getuigenverklaringen vastleggen dat zij wegens ziekte van de luitenant Kampen niet hadden kunnen verlaten. Soldaat Sander, bij wie de patiënt woonde, had zijn meerdere gedurende drie weken gediend en 'gerack gedaen'. Bovendien verklaarde Ferdinand Gilbert van Armentière, mogelijk een legerchirurgijn, dat hij de zieke dagelijks onderzocht had.

Ambachtslieden en ambtenaren

Ondanks de vele oorlogsproblemen, bleven de Kampenaren hun grote en kleine taken verrichten. De neerslag van de bedrijvigheid is veelal te vinden in de boekhoudingen van de stad en de Geestelijke Kamer. Ambachtslieden speelden in de stad een grote rol. Een aantal van hen, onder anderen de timmerlieden Jacob van Aken en Andries Bockes, de 'truyffelmeyster' (met-selaar en steenhouwer) Johan Henricksz en de 'vasbender' (kuiper) Peter Leeman waren in vaste dienst. Jacob van Aken dreef naast zijn werk voor de stad een windmolen om koper te slaan. Ervaring had hem echter geleerd dat dit 'een sonderlinge werck is, 't welck met alle vlijt ende sorchvuldicheyt nacht ende dach wil waergenomen sijn'. Reden om met succes zijn ontslag uit stadsdienst te vragen en als zelfstandig ondernemer verder te gaan.

Regelmatig deed de magistraat bestellingen bij ambachtslieden. Zo leverde loodgieter Engbert Wesselsz '200 lootteeckenkens dienende tot den maelaccijs'. De loodjes werden gebruikt als bewijs voor de molenaars dat de heffing op het te malen graan voldaan was. Ze werden in de stadskelder uitgegeven.

De hoefsmid in vaste dienst voorzag de stadspaarden van beslag. Hij smeedde dit jaar maar liefst '236 hueffijseren, ijder stucke tot 3 st. 1 oort ($\frac{1}{4}$ st.)'. Kampen had blijkbaar emplooi voor drie edelsmeden. Jan van Hensbergen, die ook roedendrager (gerechtshandelaar) was, maakte voor zichzelf en twee collega's drie 'nije strijpen' van realenzilver. De zilveren strepen op hun

kleding dienden waarschijnlijk als teken van hun functie. 'Mr. Jelys golt-smith' en zijn knechten repareerden de zilveren schalen die de stad bezat. De derde, de goudsmid Balthazar, kreeg 10 st. voor het snijden van een stempel dat in een lakenververij gebruikt moest worden.

De handwerkers waren verenigd in gilden, die in de samenleving van grote betekenis waren. Deze organisaties stelden eisen aan de vakkennis van hun leden en legden een aantal voorschriften vast. Bij ziekte en dood trachtten zij de ergste nood te lenigen en kwamen zonodig ook op voor de belangen van vakgenoten in moeilijkheden. Metselaar Johan Asse, die zich 'groffelick' tegen het stedelijk gerecht had misdragen, werd dan ook niet alleen begenadigd door voorspraak van zijn vrouw en familieleden, maar ook door de bemiddeling 'des gantzen metselaersgilde'.

Soms was een gegadigde voor het lidmaatschap van een gilde het niet eens met de daar heersende voorschriften. Een oudere mandenmaker, Jacob Henricksz, die enige tijd als soldaat gediend had, liet enkele collega's van zijn eigen leeftijd voor de rechtbank uitleggen dat toen zij in hun jonge jaren lid werden, het korvenmakersgilde nog geen proefstuk eiste. Degenen die een turfmand en een klerenmand konden vlechten, werden als lid beschouwd. De gildebrieven die de magistraat de mandenmakers later verleend had, luidde nu anders. Van Jacob Henricksz werd, nadat hij acht jaren 'in de krijch' geweest was, bij zijn terugkeer in het gilde, terwijl hij het nog wel op een vat bier getrakteerd had, toch een blijk van bekwaamheid verlangd.

Het feit dat de dragers, die aan de Welle de schepen moesten laden en lossen, dit jaar meer loon eisten dan hun was toegestaan, duidt op levendige handel en scheepvaart. Het stadsbestuur wilde echter de tarieven niet verhogen. Opdat ieder zou weten waar hij aan toe was, liet men bij boekdrukker Henrick Thomasz 100 nieuwe exemplaren drukken van de 'Ordonnantie van 't coern-, turff- ende coelendragen'. Draggers die zich hier niet aan hielden, werden gedurende twee jaar van hun beroep uitgesloten. Turfschippers mochten, om verkapte loonsverhoging tegen te gaan, de dragers slechts zes stuiver 'biergelt' per last betalen.

Dat Kamper handwerkslieden soms rondreisden, mag blijken uit een verklaring die de smid Johan Berentsz, mogelijk in verband met een erfeniskwestie, aflegde. De smid vertelde dat hij in de buurt van Parijs stadgenoot Willem Geerlichsz ontmoet had. De man werkte daar als pannebakkersknecht en had de groeten aan zijn Kamper familieleden meegegeven.

De plaatselijke samenleving werd draaiende gehouden door vele vaste en

incidentele werknemers van de stad. Van hoog tot laag werden hun salarissen en handelingen vastgelegd. Tot de hoge ambtenaren behoorden de stadssecretarissen. De eerste secretaris Reyner Jacobsz Mahler, die in dit jaar 1605 overleed, verdiende 240 hp. per jaar. Collega Peter Joestsz ontving 200 hp. als vast jaarinkomen. Daarnaast kregen zij vergoedingen voor huishuur, materiaal en turf, en bovendien allerlei emolumenten. Betalingen aan Peter Joestsz voor 'boecken ende pampier (...) ter stadtz behoefte' doen vermoeden dat hij ook in deze zaken handelde.

Meester Claes, de scherprechter, ook een opmerkelijke figuur in de stad, was kennelijk oud en niet meer volledig in functie. Hoewel hij zijn loon, 50 st. per week, kreeg uitbetaald en extra geld kreeg voor een mantel, voor 'hoochtijswijnen' en wegens de schepenmaaltijd, bestond zijn werk dit jaar niet uit executies en ander beulswerk, maar slechts uit het omroepen van enkele bekendmakingen. Uit loon voor chirurgijn Henrick van Westerenen blijkt dat Claes gewond raakte en zijn kwetsuur niet overleefde. Zijn weduwe ontving naderhand een kleine ondersteuning 'in anschouw van haer armoedt ende om Goedes wille'.

Gezondheidszorg

Tot de plichten van het stadsbestuur behoorde ook de organisatie van instellingen als gezondheidszorg en onderwijs. Tot zijn overlijden aan de pest in 1602, was de functie van stadsarts waargenomen door de stadsapotheker Berent Avercamp. Pas in 1604 had de magistraat opnieuw een geneesheer in vaste dienst aangesteld. Deze, de uit Delft afkomstige Artus Dalemius, was niet de eerste de beste. Hij had niet alleen in Leiden gestudeerd, maar ook aan de beroemde universiteit van Padua. In 1605 bedroeg zijn jaarsalaris 400 hp. Voor een visite mocht hij 4 st. rekenen en voor het bekijken van de urine van een patiënt 3 st. De dokter diende ook toezicht te houden op de stadsapothek. Beatrix Vekemans, de weduwe van de al genoemde Berent Avercamp en de moeder van schilder Hendrik Avercamp, de Stomme van Campen, had haar man mogen opvolgen als beheerder van de stadsapothek. Voor 'die onderholdinge der apotheke' betaalde de stad haar 60 hp. per jaar, terwijl haar man voor dezelfde functie 150 hp. ontvangen had. De apotheek verschaftte niet alleen medicijnen, maar ook specerijen voor de bereiding van de schepenmaaltijden.

In tijden van pest trad een chirurgijn op als pestmeester. Dit hield in dat hij de zorg had voor de patiënten die in het Pesthuis waren opgenomen.

Kraamvrouwen ontvingen hulp van twee 'vroedmoeders', Geertgen 'moer'

en Geertruyt Jans. Beiden waren voor het bescheiden inkomen van 30 hp. per jaar in vaste dienst van de stad. Waarschijnlijk zijn zij voor hun diensten door de kraamvrouwen naar draagkracht betaald.

Financiële ondersteuning van stadswege aan zieken en gehandicapten werd vaak betaald door de Geestelijke Kamer. Zo ontving de 'onnoesele' dochter van de overleden stadsbode Henrick Rebel 96 hp. aan bijstand. Een poortsluiter kreeg 'in sijn krenckte' 12 hp. 'Tot behoeff van het blynde maechgen van Jan Caerle sloetenmaecker' keerde de stad één hp. per week uit.

De pestepidemie, die rond de eeuwwisseling heerste, was nog steeds niet uitgewoed. Een zekere Willem Dircksz, 'liggende mit die pest bevangen', riep in een septembernacht zijn burens aan zijn sterfbed om hun te vragen 'dat sie doch sijn huysvrouwe een hoefft ende troestelick wollen sijn'. Om zijn verzoek kracht bij te zetten, liet hij 'die lijckteeckenen' op zijn arm aan hen zien. Bovendien wilde de zieke voor het te laat was nog een kwestie over de nalatenschap van zijn moeder rechtzetten. Met de burens als getuigen verklaarde hij daarvan 'heller noch penninck' ontvangen te hebben.

Pestlijders die hun testament wilden maken, dienden het ten overstaan van twee mannelijke getuigen door een predikant, de pestmeester of een ander 'loffweerdich' persoon te laten schrijven en ondertekenen. Alleen bij aan pest lijdende kraamvrouwen, die in barensnood verkeerden, mochten twee vrouwen als getuigen optreden. Om rechtsgeldig te zijn moesten de testamenten vervolgens binnen 24 uur bij twee schepenen in de Schepenkamer gemeld worden.

Van de pestpatiënten Lambert Jansz en Nelleken Lamberts, wellicht vader en dochter, werd de toestand plotseling zo kritiek dat de voormalige cellebroeder Peter Martensz, die hun laatste wil vastlegde, waarschijnlijk twee willekeurige personen als getuigen liet fungeren. Dezen, Jacob Stevensz en 'Herman die wachter', die de schrijfkunst niet machtig waren, ondertekenden het document met hun 'merck'.

Onderwijs

Over het onderwijs aan de jongste kinderen op de zogenaamde Duitse scholen, waar ook meisjes toegang hadden, vernemen we in de stukken over 1605 heel weinig. Wel komt in een rechtszaak een gewezen Kamper schoolmeester voor. Een inwoner van Kopenhagen, een zekere Abraham Jacobsz, zocht in Kampen personen die zijn vader Jacob Claesz gekend hadden. De man had hier school gehouden en 'kynderen geleert' en was later in Amsterdam weesvader geworden.

De pest nam dit jaar ook het leven van schoolmeester Joest van Hoegenhuysen. Aan zijn kinderen vermaakte hij 'alle die patroenen (voorbeelden) die hij in zijn schoele gebruyckt ende noch tegenwoordich hefft', evenals zijn lessenaar. Het kan zijn dat Van Hoegenhuysen een zelfstandige schoolhouder was die betalende leerlingen onderwees.

Behalve aan de Latijnse school, die bijna uitsluitend voor jongens uit voorname kringen bestemd was, werd ook enig vervolgonderwijs gegeven aan de Franse school. 'Die Franchoische schoelmeyster', zijn naam werd niet genoemd, stond op de loonlijst van de stad. Hij verdiende per kwartaal 50 hp. en kreeg ook zijn huishuur, 40 hp., vergoed.

De rector van de Latijnse school ontving veel meer, namelijk 142 hp. per kwartaal. Had deze school dit jaar met een crisis te kampen? In maart hadden enkele magistraatsleden een nieuwe conrector 'Wolfgangum' (Marcus Gualtherus) in de Latijnse school geïntroduceerd. Hierbij was hem meteen de 'ordonnantie van dien' voorgelezen. Later in het jaar moest een secretaris de rector Augustinus Lollius Adam ontslag aanzeggen. De reden blijft verborgen. Een jaar later werd Wolfgang Marcus Gualtherus tot rector benoemd.

Regelmatig volgden ook enkele weesjongens het onderwijs aan de Latijnse school om daarna op stadskosten aan een universiteit te kunnen studeren. Voorwaarde was dat zij later in dienst van de stad zouden treden. In de herfst kregen twee studenten uit het weeshuis, die al in Franeker studeerden, opdracht naar Kampen te komen. Omdat zij hun studie theologie in Leiden zouden voortzetten, moesten zij voor een commissie van vier magistraatsleden verschijnen en werd hun door een secretaris de 'missive', waarin de voorschriften die aan de Leidse universiteit golden werden opgesomd, voorgelezen. Vervolgens werden zij 'ernstlicker vermaent sich daer nae in allen puncten te sullen reguleren'. De stad stuurde 'den acconomicum van 't Collegio Theologico binnen Leiden' 112 Carolusgulden, een half jaar kostgeld voor de beide jongens. Bovendien kregen zij een bed en beddegoed mee. Ook het wassen van hun hemden, lakens en kragen werd door de stad betaald.

De studie van Georgius Judoci, een zoon van de overleden predikant Judocus, werd eveneens door de stad gefinancierd. Ook voor Georgius, die in Franeker en Steinfurt studeerde, vinden we betalingen voor boeken, reisgeld, kleding en bewassing.

Jongens die een ambacht moesten leren, brachten een door de gilden bepaald aantal leerjaren door bij een baas. Zo besteedde moeder Anneken

Goeverts haar zoon Cornelys uit bij Aerent Hermansz om het 'trijpmaecken' onder de knie te krijgen. De voor ons onduidelijke afspraak: 't'weeten 13 stucken om niet ende 7 of 28 om halff gelt', leidde kennelijk tot een geschil. Beide partijen hadden in aanwezigheid van een getuige 'op 't voors(egde) accordt malcanderen die handt' gegeven. Desondanks belandde de kwestie voor de rechtbank.

Een andere moeder, Anneken Cornelys, raakte in conflict met 'bommesijnwercker' Harmen Egbertsz, die haar zoon Michiel het bombazijnweven zou leren. Anneken en twee getuigen hadden gezien dat de wever zijn leerjongen wilde slaan. Toen de moeder om een betere betaling voor de jongen vroeg, voegde de baas haar toe: 'Gaet mit uwen soen, voer den duyvel, vandaeghe liever als morgen'.

Religie

Nadat Kampen op 17 juli 1578 door de troepen van de graaf van Rennenberg was ingenomen en definitief Staats geworden was, had zich in de stad een grote ommekeer voltrokken. De protestanten bleken eropuit te zijn alle andere gezindten het recht op godsdienstvrijheid te ontnemen. Zo had het nu gereformeerde stadsbestuur onder meer alle eigendommen van de rooms-katholieke kerken en van de kloosters verbeurd verklaard. Dit vermogen, de ecclesiastique of geestelijke goederen genoemd, werd als Geestelijke Kamer beheerd door vier gecommitteerden die door de Raad benoemd werden, twee uit de magistraat en twee uit de Gezworen Gemeente. In 1605 waren dat de schepenen Steven van Ruytenburch en Wulff Henricksz en de meentslieden Jan ten Napel en Caspar ter Barchorst.

Vele uit de Zuidelijke Nederlanden gevluchte protestantse lakenbereiders, die hun bedrijven hier wilden vestigen, hadden belangstelling voor de vrijgekomen kloostergebouwen en -terreinen. Zij konden rekenen op de steun van het stadsbestuur, dat hun om de welvaart in de stad te bevorderen maar al te graag bedrijfsruimten verkocht of verhuurde.

In 1605, na ruim een kwart eeuw Reformatie, zaten de protestanten stevig in het zadel. Magistraat en godsdienst waren nauw met elkaar verweven. Stadsbestuurders maakten als kerkmeesters deel uit van de kerkenraad. Zo reisde het raadslid Alardt Clant in gezelschap van dominee Lamotius - die verder in de bronnen van dit jaar niet voorkomt - naar Leiden 'omme nae den predicant Danielem Souterium te vernemen'. De inlichtingen waren duidelijk gunstig want enige tijd later bracht een schipper 'mr. Daniel' naar Kampen. Men was kennelijk blij met de nieuwe dominee, die als wel-

Ds. Daniël Souterius op 51-jarige leeftijd als predikant van Haarlem.
 Gravure van Jac. Matham, 1623
 (collectie: Rijksmuseum,
 Rijksprentenkabinet, Amsterdam)

kom een bedrag in geld kreeg. Later ontving hij nog een vergoeding ‘voer sijn opbreken ende vertrecken van Hillegont’. Het salaris van ds. Souterius werd uit de stadskas betaald. De Geestelijke Kamer betaalde de andere predikanten. Casparus Holstech en Thomas Goeswinus ontvingen per kwartaal 214 hp. Johan de la Haye of Van der Heide, de Waalse dominee, kreeg per half jaar 106 hp. Caspar Holstech was ongetwijfeld al op jaren. In de jaren zestig van de vorige eeuw was hij, hoewel toen al kritisch, nog katholiek. Hij was rector van de Latijnse school en deed ook priesterdiensten. Wegens zijn hervormingsgezindheid kreeg hij moeilijkheden en moest twee keer uit de stad vluchten. Zo belandde hij in Holland, waar hij enkele gemeenten als predikant diende. Na 1578 keerde Holstech als gereformeerde voorganger in Kampen terug. Thomas Goeswinus was in het weeshuis opgevoed en had waarschijnlijk met een beurs van de stad gestudeerd.

De woning van dominee Van der Heide werd dit jaar verbeterd doordat de stad er een oven in liet metselen. Ook de pastorietuinen liet de magistraat onderhouden.

Hoewel er nog geen pensioenregeling voor predikantsweduwen bestond,

kreeg de weduwe Judoci toch een uitkering van 285 hp. uitgekeerd. We zagen al dat haar zoon op stadskosten studeerde.

Wijn en brood voor de Avondmaalsviering werden voor een deel ook door de stad betaald. Vrouw Martens, een waardin, leverde voor 128 hp. 'wijnen op 't nachtmael in beyden kercken'. Dit ondanks het raadsbesluit voortaan brood en wijn 'totte communicatie des hoochweerdigen nachtmaels' door de Geestelijke Kamer te laten betalen.

Was er helemaal geen weerstand tegen de geloofsdwang? Waarschijnlijk had 'de malecontent, in 't gat (een gevangenis) sittende', zijn afwijkende mening met opsluiting moeten bekopen. Terwijl hij zijn straf uitzat, liet men bij de herberg In de Bruynvisch 33 kannen bier voor hem halen.

Verscheiden gewezen kloosterlingen verbleven nog steeds in Kampen, zui-nigjes ondersteund door de overheid met geld uit de geestelijke goederen. Over hun omstandigheden is weinig bekend. Misschien licht het testament, dat een gewezen non uit het aan Sint-Birgitta gewijde klooster aan de Vloed-dijk in mei liet opstellen, een tipje op van de sluier over hun bestaan. In deze tijd komen in alle testaments bijdragen voor aan de kerken en de stadsar-men. Nijsken Heymans, onze Birgittines, is de enige erflater die expliciet liet noteren dat deze legaten niet vrijwillig waren, maar dat 'het nae stadtzre-chte behoert'. Als getuigen koos zij Wilhelm Andriesz, de waarschijnlijk katho-licke gebleven organist van de Boven- en de Broederkerk, die zijn loopbaan al voor de Hervorming begonnen was, en een zekere Herman kistenmaker. Aan beide getuigen liet zij anderhalve goudgulden na. Uit de nalatenschap blijkt dat Nijsken niet onbemiddeld was. Ook wekt het testament de indruk dat de religieuzen uit het voormalige Birgittenklooster nog gezamenlijk een huis-houding dreven en hun levenswijze min of meer ongehinderd konden voort-zetten. Zo liet zij bijvoorbeeld aan een broer 'een tafereel op hoer celle han-gende' na. Terwijl neven en nichten met kleren en geld bedacht werden, schonk Nijsken 'den samptlicken conventualen van Sanct Brigittenconvent' twee pond groot voor een maaltijd. Degene die de keuken beheerde kreeg het zelfde bedrag 'tot onderholt van de koeckene'. Bovendien liet zij elke con-ventueel drie Carolusgulden na, geld dat zij voor zichzelf konden gebruiken. Alles wat zich verder nog in 'haer camer ofte celle' bevond en nog niet ver-geven was, mochten de conventualen samen delen. Dat de schepenen Engbert Claesz en Steven van Ruytenburch het bij hen gemelde testament zonder bezwaar aanvaardden, duidt misschien toch op een zekere tolerantie. Het groepje religieuzen uit het Birgittenklooster, een dubbelklooster voor mannen en vrouwen, bestond nog uit acht vrouwen, Clara van Balen, Arm-

gaert Ghijsberts, Cecilia Henricks, Marijgen Henricks, Magdalena Christophers, Nijse Heymans, Rickse Dircks en Johanna Haske en één Birgittijn Jan van Rijsen. Ieder van hen kreeg per kwartaal een alimentatie van 25 hp. Uit onderzoek bleek overigens dat Nijse Heymans een jaar later nog springlevend was. Toezicht op en onderhoud van de genaaste onroerende goederen vergden van de stad de nodige inspanningen, evenals het innen van pachtgelden en renten die de zeer verspreid liggende kloosterbezittingen opbrachten. Zo reisde een bode naar Amsterdam om de pacht van de meiers van oud-kathuizerbezit in Nigtevecht op te halen. Boerenerven van het Birgittenklooster bij Meppen in Drenthe waren verhuurd 'op die gerven', wat inhield dat de pacht in natura, in graan, voldaan werd. In het Noorden trad een zekere Theso Alardi voor Kampen op als 'volmachtiger van de cathuyser guideren binnen Groeningen'. In de stad zelf betaalde een zekere Jacob Wijntgens ruim 187 hp. per jaar als huur voor 't landt daer Bronnoper en Oortcloesteren gestaen hebben'. De inkomsten waren een welkome aanvulling van het stedelijk budget. Dit jaar boekte de Geestelijke Kamer een batig saldo van bijna 2.250 hp. (24.351 - 22.105).

Stadsfinanciën

Ook de boekhouding van de stad zelf vertoonde dit jaar een overschot. De cameners hadden ruim 4.440 hp. meer ontvangen dan uitgegeven (64.450 - 60.002). Inkomsten en uitgaven werden - waarschijnlijk aan de hand van vele kladjes en rekeningen - door een stadssecretaris bijgeschreven in de stedelijke rekeningen, lijvige boekdelen waarvan het gemeentearchief nog enkele honderden bezit. Jaarlijks legden cameners en rentmeesters op 21 februari verantwoording af van hun beleid.

De belangrijkste inkomsten van de stad bestonden uit pachtgeld dat de erven op de eilanden, landerijen en visrechten opbrachten. Zo betaalde meier Jan Velicke per jaar 332 hp. huur voor het erf 'Den Busch' op de 'Hoeltgens'. Jan Jansz, een visser, pachtte het visrecht in het 'stall van de Ketel offte Coopsgath' voor 37 hp.

Accijnzen, geheven op een groot aantal dagelijkse waren, leverden evenals brug- en tolgelden ook een bijdrage. Leden van de magistratuur en de Gezworen Gemeente zetelden bij toerbeurt veertien dagen in de stadswijnkelder om de accijnzen in ontvangst te nemen. Ieder van hen kreeg daarvoor per week een hoeveelheid, een 'take', wijn. Het recht brug- en tolgeld te innen, werd door de stad verpacht. Behalve door de lonen voor de talrijke werknemers en het afbetalen van oude schulden, werden de uitgaven gevormd door de finan-

Uthgeuent van allerleye
onsekere parcelen.

In Christlich betrouwen W^{te} Peter Joseph
Secretaris, van den Ontfange vⁿ
van die weggave der zeninge, in
den Register te Steynen — vij. fl. — ij. st.

Johan van Hunsbergen betrouwen
— 3. nye schyep, voor Jan van Huns-
selts, Jan de meijer, en Jan de
realen sijnre, weggave — 3. loot
— 1. vanden vane melu, — 2. g
vⁿ — 5. st. f —

In Engelen vespels betrouwen vⁿ
— 200. loot betrouwen vanden
den marlanje, vanden gnt — u
Zouden in d^e. — 1601. en gnt an
Zouden in d^e. — 1602. vanden
vanden vanden vanden vanden vanden

In gelycke zinnens betrouwen
betrouwen voor syn gnt, gnt, gnt
E. Raadt, gnt, gnt — xl. fl.

In an ontzong van Oependep, vⁿ syn
sijnre, die vanden vanden van hantse, vⁿ
betrouwen, dat die E. Raadt gnt vⁿ gnt,
gnt vⁿ gnt Camer toe vanden
van Oependep vanden vanden vanden — j. xxxij. fl. — vij. st.

Dumme Lant — j. xxxij. fl. — vij. st.

Register van Ontfange
ende Uthgeuent vanden
faere — 1605

Cameraers { Engelb. Claasz.
Johan Gansneb gnt
Tengnagel.

Rechtsmeesters { Johan Gansneb.
Reinier Gansneb.

Stedelijke rekening van Kampen over het jaar 1605. De Stedelijke rekening van de stad, en vooral de posten diverse uitgaven ('uthgevene van allerleye onsekere parcelen') vormt een belangrijke bron voor onze kennis over het jaar 1605. De raadsleden Engbert Claasz en Reinier Gansneb gnt. Tengnagel, waren in dit jaar als cameraars verantwoordelijk voor de stedelijke financiën. (collectie: Gemeentearchief Kampen)

ciering van grote en kleine stadswerken, de kosten van reizen en representatie en de aanschaf van allerlei materialen. Zo moest kannengieter Geert de gewichten in de stadswaag 'effenen' en nieuwe 'tinnen schottelen ende tellioeren' gieten voor de borden die bij de laatste schepenmaaltijd verloren gegaan waren.

Men gebruikte de rekeneenheden herenpond van veertien stuiver en Carolusgulden van twintig stuiver. Dit jaar werden alle posten nog in herenponden genoteerd.

Wat kon men in 1605 voor zijn geld kopen? Deze vraag is moeilijk te beantwoorden omdat exacte gegevens meestal ontbreken. Slechts van enkele levensmiddelen, die vermoedelijk alleen door welgestelden gekocht konden worden, is de prijs bekend, evenals die van een paar mannenkousen. Voor twee pond rundvles betaalde je vijf stuiver, een kip kostte acht stuiver en voor vier stuiver had je een eend. De stad telde voor een paar 'hoesen', bestemd voor een gewezen monnik, vier hp. en acht st. neer.

Wat hield de gemoederen bezig?

Het spreekt vanzelf dat de wisselvalligheden van de oorlog, en de geloofstegenstellingen veel gespreksstof hebben opgeleverd. En thuis en in de herbergen zullen de verordeningen die stadsregering en hogere overheden uitvaardigden zeker van kritische kanttekeningen zijn voorzien. Voor zover was na te gaan, berichtten de archiefstukken van dit jaar echter niet over opzienbarende voorvallen. Zwارة misdaden, waarop executies door de scherprechter volgden, waren ook niet te vinden. Toch deden zich enkele gebeurtenissen voor die mogelijk de dagelijkse sleur doorbraken en bij bepaalde bevolkingsgroepen enige commotie veroorzaakten. Zo hebben de beroepsvissers zich vast opgewonden toen er weer eens een 'waeterman', een waterschip, in de Kamper wateren aan de grond raakte. Waterschepen waren zwaar gebouwde bunschepen, soms wel met een lengte van twintig meter. Ze werden gebruikt voor de visvangst en voor het vervoer van verse vis. Bovendien konden ze zout en zoet water transporteren naar zoutketen en bierbrouwerijen. Ook waren ze in staat andere schepen te slepen. Deze veelzijdige vaartuigen kwamen uit Holland en deden de vissers langs de Overijsselse Zuiderzeekust en in de riviermondingen veel concurrentie aan. Ondanks door de provincie uitgevaardigde plakaten tegen hun activiteiten, en hoge boetes, bleven ze de Overijsselse wateren bevissen. De schipper die nu betrapt was, een Amsterdammer, kwam er met een boete van maar liefst 100 Car.gl. van af. Het aan de grond lopen werd ook zo hoog

opgenomen omdat hierdoor de toch al zo moeizaam open gehouden vaargeulen extra beschadigd raakten. Deze keer is het blijkbaar niet, zoals vaak gebeurde, tot regelrechte vijandelijkheden gekomen.

Ook de boeren hadden soms zorgen; zij moesten goed op hun dieren letten. Regelmatig trokken Kampenaren, vaak stadsbestuurders, naar Hattem om daar aan de jacht op wolven deel te nemen. Dit jaar maakte een van de roedel afgedwaalde wolf blijkbaar de omgeving van Kampen onveilig. Enkele burgers nuttigden het een en ander ten huize van Herman Glauwe toen 'men de wolff jachte'. Vier mannen, die met een schuit op de IJssel trachtten het overzwemmen van deze (?) wolf te beletten, werden ervoor betaald.

Op een kwade nacht in augustus sloegen paardendieven hun slag en stalen een waardevolle fokhengst uit een weiland bij 't gerichte', waarschijnlijk aan de overkant van de IJssel, waar de galg was opgesteld. Berent van Delden, de hoefsmid die het paard onlangs had beslagen, gaf een gedetailleerde beschrijving van de 'appelgraeuwen henckst'. Het dier had 'ruewe behangene voeten mit voele haers daeromme' en 'een witte streeck over sijn snuyte'. Het merk van de smid, een hoefijzer, was in de pas aangebrachte hoefijzers geslagen.

De stad werd ook verlevendigd als bij bepaalde gelegenheden stads- en andere bodes naar Kampen kwamen om voor hun opdrachtgevers brieven of geschenken aan de magistraat te overhandigen. Zo zond de Deventer boekdrukker Jan Evertsz Cloppenburch een bode die hier almanakken aanbod. In de dagen voordat de schepenmaaltijden gehouden werden, was het een komen en gaan van vreemde boodschappers die wild en gevogelte brachten als geschenken ter ere van de raadsverkiezing. Enkele mannen presenteerden dit jaar twee reeën namens de graaf van Bentheim. Een dienstmaagd van de rentmeester van Salland sleepte maar liefst zes hazen aan. Steenwijk zond een bode met nog eens twee hazen en zes veldhoenders (patrijzen). De knechten uit Bentheim kregen vier Rijksdaalders en werden na hun verre reis in het huis van de stadskok onthaald op een maaltijd. Alle anderen kregen een fooi van enkele herenponden.

Gelijktijdig met de voorgenomen verbeteringen aan grachten en bolwerken, vonden ook elders in de stad uitgebreide en langdurige herstelwerken plaats. Het valt dan ook niet uit te sluiten dat de burgers - zoals dat tegenwoordig ook gebeurt - onderling over kosten en overlast kankerden. Om alle 'besorchlicke' schade te voorkomen, had het stadsbestuur opdracht gegeven om onder meer Burgel en Welle 'nae haeren eyssch' te repareren. Tussen Hagenpoort en Broederbrug wilde men het metselwerk langs de Burgel met palen verstevigen. De kaden werden verbeterd met zware houten 'deck-

selen'. Omdat een schipper vaten met teer, pek en schelpen, 'daer de Burgeldecksels mede geteert sinnen', uit Amsterdam meebracht, is het aanmerkelijk dat er langs de Burgel een houten looppad kwam dat met teer en schelpen van een slijtlaag werd voorzien.

Tot slot

Een poging om aan de hand van oude schriftelijke bronnen een beeld te geven van de maatschappelijke werkelijkheid, zoals die zich vierhonderd jaar geleden voordeed, is uiteraard een heikele onderneming. Het vele dat zich na zo'n lange tijd aan onze waarneming onttrekt, moet immers duister en onzeker blijven. Dit artikel maakt dan ook geen aanspraak op volledigheid en levert geen vaststaande gevolgtrekkingen op. Het beoogt slechts een beperkte staalkaart te geven van personen en gebeurtenissen die in het jaar 1605 uit de anonimiteit traden.

De voor dit artikel gebruikte gegevens zijn te vinden in het Kamper gemeentearchief in:

Oud Archief, inv.nrs. 23, 243, 477, 1495

Rechterlijk Archief, inv. nrs. 3, 21, 39, 136

Literatuur

John Burke, *An illustrated history of England*, (London 1985)

F. van der Pol, *De reformatie te Kampen in de zestiende eeuw*, (Kampen 1990)

K. Schilder, *Van Raad tot Municipaliteit. Deel 1: Geschiedenis van het bestuur van de stad Kampen tot 1808*. Kamper Genealogische en Historische Bronnen, VIII, (Kampen 1985)

E.G. van Vliet, *De stad van Avercamp. Kampen in de zeventiende eeuw. Deel 3: De Gezondheidszorg*. Kamper Genealogische en Historische Bronnen, VII, (Kampen, 1985)

E.G. van Vliet, *De stad van Avercamp. Kampen in de zeventiende eeuw. Deel 6: Over edele ehrentrijcke joffers, ehrlievende borgersvrouwen en onkuysche vrouluuden*. Kamper Genealogische en Historische Bronnen, XI, (Kampen, 1991)

E.G. van Vliet, *De stad van Avercamp. Kampen in de zeventiende eeuw. Deel 7: Water en wind; leven tussen Zuiderzee en IJssel*. Kamper Genealogische en Historische Bronnen, XIX, (Kampen 1999)

D. van der Vlis, 'De bevolking van Kampen van het begin der vijftiende tot het begin der twintigste eeuw', *Verslagen en mededelingen van de Vereniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis* 89 (1974) 1-36